

**Metodika
učení se dobrým hodnotám prostřednictvím
rozhodování
ve veřejném prostoru.**

*V rámci projektu TAČR (číslo TD020078)
„Proměny hodnotových struktur ve společnosti České republiky“*

Centrum pro studium vysokého školství, v.v.i. Praha

Zpracoval Libor Prudký.

Praha 2015

Obsah:

Jak napomáhat přijetí „dobrých hodnot“ při utváření veřejné a sociální politiky	3
1. Každý má své hodnoty a ve vzájemném ovlivňování je musíme respektovat	3
2. Dobré hodnoty – vůči čemu?	6
3. Hlavní směry na cestě k otevřené společnosti, na cestě ke svobodě	10
Použitá literatura	17

Jak napomáhat přijetí „dobrých hodnot“ při utváření veřejné a sociální politiky

1. Každý má své hodnoty a ve vzájemném ovlivňování je musíme respektovat

O hodnotách obvykle uvažujeme jako o něčem vznešeném, vzorovém, skvělém. Ale své hodnoty (platné a užívané, i když třeba nejsou příliš vznešené) má každý - nejen jednotlivec, ale i rodina, obec, firma, i region, národ, každý sociální subjekt. Protože každý si sebou nosí vlastní kritéria pro to, co je pro něj dobré, důležité, hodnotné. Podle čeho hodnotí chování své i ostatních. Tedy hodnoty, které si vytvořil a přijal za své. V přijatých hodnotách jsou podstatné zdroje motivace i chování každého subjektu. Jsou základem pro normy chování. Poznat právě ty hodnoty, které jsou pro daný sociální subjekt nejvýznamnější, které ho vlastně definují, je pro to, abychom mohli porozumět chování a činnostem tohoto subjektu, zásadní. Bez tohoto poznání nelze ani zkoušet působit na to, aby se dané hodnoty někam posunuly. Třeba právě k těm lepším, než dosud jsou. Protože samy přijaté hodnoty nemusí být jen dobré. Rozpor mezi přijatými a žádoucími (dobrymi) hodnotami je častý. Přitom posun hodnot je hlavní podmínkou pro případnou změnu.

Je obtížné takové hodnoty poznat a ještě těžší je působit na ně. Když chceme působit například na rozvoj nějakého regionu, musíme poznat, co je pro lidi v tomto regionu „nejvíc chutné“, co hodnotí jako důležité, jakými hodnotami se řídí. Pokud něco takového najdeme, můžeme z toho vycházet při komunikaci a spolupráci s daným regionem. Může se samozřejmě stát, že se nepodaří něco takového najít. I tak však lze nacházet obecné principy pro utváření a rozvoj dobrých hodnot. A pracovat s nimi. A důvěřovat v jejich působení a pozvolné prosazování. Jde vždy o proces dlouhodobý a s nejistým výsledkem. Jde však o proces, který už nelze vynechávat a tvářit se, že „to nějak půjde“, aniž bychom se tázali, zda pomáháme dobrému, nebo ne.

Jsou určité poznatky, které při takovém úsilí musíme ctít.

Především je to velký význam hodnot pro život každého sociálního celku a tudíž i snaha přijaté hodnoty neměnit. Když jsme jednou nějaké hodnoty přijali za své, musí dojít opravdu k zásadní změně podmínek v životě, abychom byli ochotni přijaté hodnoty změnit. Každá takové změna – pokud vůbec přichází v úvahu – je dlouhodobá a vyžaduje soustavnou zacílenou aktivitu.

V krátkodobém horizontu je rozumější počítat s tím, že se přijaté hodnoty nezmění. Pak je potřeba při působení na dané sociální subjekty využívat právě konkrétní podobu přijatých hodnot jako možné východisko pro alespoň částečnou změnu hodnot a následně i chování.

Možnost utváření a proměny hodnot daného subjektu je odlišná v různých fázích jeho vývoje. U osobností je to především v dětství, dospívání a počátku dospělosti. U sociálních celků, třeba i regionů, je to především v období působení velkých společenských změn, kdy je daný celek otevřenější vůči novinkám a změnám. Jde také o to, do jaké míry je takový celek svázán s tradicí a třeba i s ideologií či náboženstvím: čím silnější je např. náboženská, tím větší je přináležitost k hodnotám, které v sobě taková víra obsahuje a prosazuje. Svůj vliv má i podoba vnitřního uspořádání daného sociálního subjektu. Například armáda či policie – organizace řízené přísně hierarchicky – dlouhodobě působí na přijaté hodnoty svých příslušníků už i tím, že je vedou k poslušnosti rozkazům a tudíž vysoké konformitě s na ně kladenými požadavky. A tím i k postupnému ztracení dovedností samostatného rozhodování a tvořivého přístupu k řešení otázek, které přináší život.

Nerespektování těchto skutečností je zdrojem mnoha nedorozumění a mýtů. Například působení na „sociálně nepřízpůsobivé“ ve směru jejich přizpůsobení se obvyklým hodnotám a normám chování znamená vlastně myslet si, že tito lidé či i skupiny jsou schopní projít resocializací, tedy změnit svou hodnotovou strukturu, základ svých osobností, vztahů a způsobů chování. **To je do důsledku obvykle nemožné. Při soustředěné a individualizované práci můžeme doáhnout v jedné generaci toho, aby v těch nejvíce konfliktních podobách svého životního stylu a přístupu ke světu zmírnili své dosavadní způsoby. To je samozřejmě významný výsledek.** Nedávno se jeden kolega ptal několika žen v domácnosti, co by se asi mělo změnit, aby ti „nepřízpůsobiví“ byli pro ně jako sousedé přijatelní. Po diskusi se hospodyně shodly, že by měli být co nejméně hluční, měli by se starat o své děti a rodinnou situaci ne na úkor druhých a měli by dbát na pořádek v domě a v jeho okolí. Jsou toto minimální požadavky na „přízpůsobivost“? Víme o tom, jaké jsou v tomto směru cíle a možnosti? **Víme o tom jaké konkrétní podmínky to jsou o jejichž změnu usilujeme?** Podobná je situace například u navrátilců z vězení, recidivistů, prostě lidí, kteří mají jediný domov (právě v tom smyslu, že jde o místo, kde se vyznají, kde rozumí tam působícím normám a hodnotám chování a cítí se tam jisti, mezi svými) a to je vlastně vězení. Často nemají kde jinde bydlet, nemají jiné místo kde o ně někdo stojí a také jiné místo, kde by znali pravidla soužití. Resocializace sice ve vězení občas nastává, avšak spíše ve prospěch přijetí pravidel života spojeného s vězením a trestnou činností. **Možnosti pro zásadní změnu jsou obvykle malé a je potřeba hodně sil a spolupráce, aby byly využity. To ale vůbec neznamena, že se těmito lidmi a jejich situací nemá smysl zabývat. Nicméně bez konkrétních znalostí podmínek, východisek, potřeb a představ samotných „sociálně nepřízpůsobivých“ a úsilí respektovat je jako svébytné lidské osobnosti je dosažení pozitivních výsledků téměř nemožné.**

Pravidla je ale třeba cítit i z hlediska toho, kdo případnou změnu hodnot (či zásah do existujících norem a hodnot) připravuje či přináší. Každý – tedy i tito lidé – v sobě neseme vlastní hodnotovou výbavu. A každý jsem pod více či méně silným vlivem institucí či seskupení, v nichž působíme. Platí, že

můžeme – pokud vůbec - dosáhnout prosazení nabízených hodnot zvláště tehdy, když je sami vyznáváme, když v ně věříme a chováme se podle toho. Když **by** například úředník ministerstva spolupracující na přípravě legislativy třeba pro sociální bydlení **byl** přesvědčen, že jde o špatnou záležitost, se kterou nesouhlasí a práci dělá jen jako naplnění příkazu nadřízených, **bylo by** výsledkem jeho práce s největší pravděpodobností něco, co se bude více či méně vzdalovat faktickému řešení problematiky spojené s rozumnými základy sociálního bydlení.

To, že hodnoty jsou důležitým základem existence každého sociálního subjektu, také znamená, že i sociální aktivity, rozhodování a prosazování něčeho v sobě nesou určité hodnoty, určitá hodnotová poselství a nabídky určitých hodnot. Zvláště je to patrné na tezích a symbolických vyjádřeních. Jestliže například vezmeme slogan „nevaž se, odvaž se“ jako nabídku určitých hodnot (a tak tomu nepochybně je!), pak ho musíme chápat jako výzvu k narušování pravidel a řádu jakéhokoliv druhu. Od respektu vůči rodičům, až po pravidla silničního provozu. Opravdu tuto hodnotovou nabídku měli tvůrci tohoto sloganu na mysli? Nebo jim prostě nedošlo, co dělají? Nebo je jim to jedno? Odpovědnost z nich ale nikdo nesejme.

Takže při tvorbě každého rozhodnutí a tvorbě nástrojů veřejné či sociální politiky stojíme před otázkami spojenými s hodnotovou výbavou všech, kterých se takové nástroje dotýkají:

- **Abychom mohli nějakou činností cíleně pomoci, třeba i změnit stávající situaci, musíme znát, zda ti, na něž takovou činností míříme, jsou ochotní a schopní takovou pomoc přijmout. To nejprve znamená vědět, jaké hodnoty jim nabízíme v daných činnostech a na naplňování jakých hodnot oni čekají a slyší.**
- **Víme vůbec o tom, jaké hodnotové poselství (jakou nabídku hodnot) v daném rozhodování či tvorbě nástroje politiky vysíláme? Víme vůbec o tom, jaké hodnoty jsou základem činnosti a atmosféry instituce, z níž taková poselství vycházejí? Víme, že nemůžeme nabídnout žádné jiné hodnotové poselství, než to, které v dané instituci platí? Které sdílíme sami?**
- **Víme o tom, jaké hodnoty jsou příznačné pro ty, na něž daným rozhodnutím či nástrojem chceme působit? Jsme schopni toto vědomí promítnout do daných rozhodnutí a nástrojů tak, aby tato rozhodnutí a nástroje byly co nejlíže tomu, co cílová skupina či instituce považuje za hodnotné, důležité, co odpovídá jejím hodnotám? Protože když to nevíme a nerespektujeme, bude s velkou pravděpodobností dopad daných rozhodnutí či nástrojů odlišný proti našim záměrům. A bude nutné napravovat právě učiněné skutky novými. A tudíž posilovat nedůvěru v naše rozhodování a námi vytvářené nástroje. Tedy i do budoucna snižovat jejich účinnosti.**

- **Víme konečně, jaké hodnoty jsou dobré, jaké hodnoty jsou prospěšné? A vůči čemu? V čem spatřujeme jejich prospěch? Z čeho se rekrutují „dobré hodnoty“? A čím je můžeme posilovat a naopak brzdit?**

Čím vážnější rozhodnutí a nástroje připravujeme, tím jsou tyto otázky naléhavější. Zvláště, když jde o podklady pro dlouhodobá rozhodování a legislativní zásahy do skutečnosti.

Odpovědnost těch, kteří rozhodují, spočívá právě v míře ochoty a dovednosti odpovědět otevřeně a věcně na uvedné otázky.

2. Dobré hodnoty – vůči čemu?

Proto, abychom mohli na otázku v nadpisu této kapitoly odpovědět, si musíme položit nejprve otázku o jakou společnost a o jaké lidi v té naší složité a všelijak nesrozumitelné době jde. S tím, aby bylo možné v této společnosti žít, abychom mohli usilovat o smysluplný a kvalitní život. K čemu mají tato společnost a naše životy směřovat? Když se pokusíme najít odpověď, tedy k čemu by naše životy měly směřovat, pak porovnáním možností pro shodu s tímto směřováním můžeme dojít i k tomu, jaké hodnoty jsou pro toto směřování vhodné, tedy dobré.

Položení takové otázky se v současných společenských i aplikačních úvahách skoro nesmí: postmoderní doba přece nic takového neumožňuje. A přesto si tuto otázku skoro každý člověk pokládá. Jde vlastně o součást otázky po smyslu sebe sama.

Variant odpovědí na takové otázky je hodně. Mnozí jsme zažili, že „ještě naše generace bude žít v komunismu“ a podobné slogany, které nás posouvaly do „jasných zítřků“. Od roku 1990 nám předestírají přední politici, média a kde kdo v této zemi, že jediné „neviditelná ruka trhu“ vyřeší všechny problémy. Pro mnohé (hlavně ty mladší) je představa, že jsou „správní“, „in“, „free“ a „cool“, spojená s tím, že jim nemá nikdo co mluvit do jejich života, v němž jde hlavně o to „užít si“. A ten, kdo jim v tom brání, je zbavuje svobody! Pro věřící je zásadní, aby dodržovali zásady dané desaterem, protože jinak shoří v pekle. Pro tradiční romské velké rodiny je cílem, aby jich bylo co nejvíc a mohli si žít po svém, atd., atp.

Lze vůbec dát dohromady něco takového jako jsou „ty správné“ cíle a a směřování života? A nešlo by při tom jen o sliby či krátkodobé a vlastně falešné cíle?

Naše současná doba je dynamická, proměnlivá, nestálá a nejistá. Je zároveň kromobyčej bohatá a plýtvající. Je výrazně závislá na spotřebě a prezentaci úspěchu prostřednictvím majetku, zboží a zážitků. A zároveň stojí na základech, které se ještě donedávna zdály nedotknutelné a dneska se

možná rozpadají. Na základech míru, bezpečnosti a životních jistot obecně. Společnost této doby je hluboce rozvrstvená – rozdíly mezi nejbohatšími a ostatními jsou nebetyčné. Nejde už „jen“ o rozdíly mezi chudými a bohatými, ale spíše o rozdíly mezi těmi, kdo jsou nositeli pravidel, moci a vlivu, majetků a možností, proti většině, která tyto možnosti a dispozice skoro nemá. A nejde „jen“ o bohatství hmotné, ale také o přístupy k rozvoji, vzdělání a kvalitě života. Dokonce v rozměrech, které jasně přesahují hranice států.

Za těchto okolností nemůže být zdrojem „dobrých hodnot“ nic stálého, žádná pevná konstrukce či model života, ale jen a jen cesta za určitými cíli. Cesta nekončí, stále znovu a znovu otevíraná a rozvíjená. Přesněji: respekt vůči pravidlům cesty, která je dobrá. Protože pomáhá k posilování rozvoje napomáhajícího kvalitě života lidí. I proto, že cíl je souhrnem prostředků k jeho dosažení. A to, že účel světí prostředky, je zdrojem ničení, škod a utrpení.

Cesta k otevřené společnosti v sobě nese takové možnosti.

Otevřená společnost a cesty k ní – cíl, který je zároveň cesta. Cíl, který nelze naplnit, ale jen a jen naplňovat. Cíl, který má v sobě zásadní obsahy, protože se přímo váže s dosahováním lidštější existence. Protože cesta k další a další otevřenosti je nekonečná a vyžaduje, aby lidé na cestě k ní usilovali o svobodu.¹

V podstatě jde o to, že společnost se může rozvíjet tehdy, když se bude neustále otvírat novým impulzům (zevnitř i vně) a bude zvažovat jejich přínos k dalšímu otevírání se. Řád a kritéria pro přijetí či nepřijetí nových impulzů vycházejí především z usilování o svobodu v plném slova smyslu.

Znamená to, že usilování o učení se a rozvoji svobody v plném smyslu, je základním ukazatelem cest k otevřené společnosti. Protože jde zároveň o cestu ve prospěch rozvoje kvality lidského života.

Charakteristickými rysy otevřené společnosti jsou:

- Svoboda rozhodování; ekonomická svoboda; politická svoboda;
- Odpovědnost, kritický rozum;
- Respekt k odlišnému, spolupráce různých, naslouchání jiným jako zdroj rozvoje sebe sama;
- Tvořivost, reflexe, sebereflexe;
- Změna jako neoddelitelná součást našeho života;

¹ Zásadní je tu model myšlení založený na otevřenosti (H. Bergson /1932/ a jeho koncept uzavřené a otevřené církve a uzavřené a otevřené morálky), protože způsob myšlení a podoba společenských institucí se navzájem podmiňují. Základní autoři (u nás dostupní) především K. R. Popper (1944, česky 1994: Otevřená společnost a její nepřátelé I, II.), stručněji G. Soros (1991, Směnka na demokracii).

- Neukončenost učení se, trvalé pozměňování a rozvoj inovací;
- Vysoká **sociální** mobilita (pohyb mezi místy na žebříčku i ve stejné rovině);
- Pluralistický demokratický systém moci.

Materiální, institucionální i duchovní rozměr života společnosti a každého z nás jsou důsledkem jejich obsahů, které se více či méně otevírají. Obsahy všech těchto součástí života společnosti jsou odvozeny od míry naplňování individuální svobody, tvořivosti a odpovědnosti, protože toto jsou bazální procesy podporující otevřenost. **Rozvoj svobody je základní podmínkou naplňování cest k otevřenosti.**

Téma svobody je jedním z nejčastějších v současné společnosti vůbec. Spor o jeho vymezení také. Skoro nejvíce se prosazuje pojetí svobody jako toho, že si každý může dělat co chce. Svobodu jsme si zvykli většinou chápat jako anarchii, čili situaci a aktivity, kdy je všechno dovoleno a nejsou žádná obecně uznávaná pravidla. Je tomu tak ale opravdu? Nejde o nepochopení podstatě svobody?

Pokusme se o porozumění svobodě v plném smyslu tohoto slova.

Především platí zásada: **rodíme se s dispozicí být svobodní, ale když se jí nenaučíme, tak se ke svobodě jen velmi obtížně můžeme přibližovat. Podmínkou pro to být svobodný znamená naučit se svobodě, naučit se svobodnému rozhodování a prožívání.**

Lze bohužel říci, že jsme společně zapomněli připomínat a působit na sebe tak, abychom si uvědomili, že svobodě se musíme učit. Když se nenaučíme svobodě, nezvládneme otevřenost a otevírání společnosti. Když nezvládneme otevřenost a otevírání se společnosti, nenajdeme směr našeho existování.

Čemu se to máme učit, když se řekne: učit se svobodě?

Nejlépe je to vidět na podmínkách procesu svobodného rozhodování.

Svobodné rozhodování je takové, které

- se děje a podporuje **rozvoj co největšího počtu šancí**, příležitostí pro uplatnění lidské různosti, příležitostí pro možnost výběru tak, aby to nejlépe vyhovovalo tomu, kdo vybírá. Aby si každý mohl najít tu šanci, která nejvíce odpovídá jeho dispozicím, potřebám, zájmům, možnostem pro uplatnění. Omezování šancí naopak vede ke zmenšování možností pro uplatnění, protože není z čeho vybírat. Rozšiřování počtu, pestrosti a podob šancí pro uplatnění lidí je první krok na cestě ke svobodě.
- je opřeno o **dostatečné vzdělání, zkušenosti, osobnostní rozvoj a sebereflexi**, protože jinak nejsme schopni rozpoznat v nabídce šancí (tedy: v prvním kroku cesty ke svobodě) tu, která povede k našemu dalšímu rozvoji. Toto by mělo být základem rozvoje vzdělanosti ve společnosti. Protože jde

o druhý nezbytný krok ke svobodě. Co jsou platné bohaté šance, když z nich vybereme takové, které nás nerozvíjejí. Když neumíme rozpoznat obsah a dosah volby z nabídky šancí.

- se uskutečňuje prostřednictvím rozvoje **rovnosti v přístupu k šancím pro každého**. Nejde o obecnou rovnost, ale o rovnost přístupu k šancím: mezi mnou a šancemi nesmí být nic jiného, než moje dispozice, znalost, nedokonalost. Žádné frčky, žádné nálepky, žádné předsudky, žádné sociální či jiné bariéry. Vytváření rovnosti šancí pro každého člena společnosti ve vztahu k jeho (měnícím se!) dispozicím, znalostem a dovednostem je třetím krokem na cestě ke svobodě.
- Když se naplní předchozí kroky ke svobodě, přichází další rys svobody: **odpovědnost**. Když si svobodně vyberu co chci, tak si za to můžu a nesu za své rozhodnutí a jeho důsledky odpovědnost. (Naopak: když nejsou předchozí podmínky dodržovány, není odpovědnost na mně.) Odpovědnost jako součást svobody je pro většinu z nás nejméně pochopitelná. A přesto jde o další krok na cestě ke svobodě: bez převzetí odpovědnosti za to co dělám, za to, co způsobuji svými skutky, nemohu směřovat ke svobodě. Nenaučím se být svobodný/svobodná.
- Využitím jedné z nabízených šancí krátím možnosti pro ostatní. Znamená to, že narušuji první krok na cestě ke svobodě. Musím tudíž vytvořit novou, jinak bych omezoval svobodu druhých. Tady je onen známý práh, kde „končí“ moje svoboda a „začíná“ svoboda druhých. **Solidarita** je posledním z nezbytných kroků ke svobodě. Solidarita i s těmi, kterých se mé svobodné rozhodnutí přímo nedotýká.

Zbývá dodat, co lze rozumět pod oním subjektem, který se pokouší (má či dokonce se musí pokoušet) o naplnění všech kroků ke svobodě. Tím „já“, které jsme uváděli, se rozumí každý dospělý jedinec, v jakékoliv roli – rodič, profesionál, občan, atd. Rozumí se jím ale i skupina, instituce, společenství, obec, úřad, ba i celý národ či ještě širší společenství. Pro každou rovinu lze tyto zásady aplikovat a specifikovat. Jejich respektování je zdrojem faktického úspěchu, nebo naopak - při odmítání či přehlížení - neúspěchu.

Uvedených pět kroků či principů naplňování svobody je jedním celkem. Postupně a v celku realizované napomáhají rozvoji svobody a v tomto směru zároveň otevírání společnosti a růstu kvality života. Jsou nezastupitelné a navzájem podmíněné. Jejich naplňování je proces – lze ho zahájit v kterékoliv ze součástí svobodného rozhodování, ale vždy musí být postupně naplněny všechny. Svobodné rozhodování a chování přichází v úvahu jen tehdy, když jsou naplňovány všechny. Když některý „vypadne“, nebo „kulhá“, svoboda se vzdaluje a takové společenství (v nejrůznějších podobách) se uzavírá. Schází z cesty k otevřené společnosti.

Zároveň se jejich naplňováním učíme se svobodou zacházet. Učit se svobodě tedy znamená trvale usilovat o naplňování oněch pěti principů v našem chování a rozhodování. Naplňování těchto principů je rovněž základem pro utváření řádu – pravidel, která tyto principy zahrnují a napomáhají k jejich rozvoji a rozšiřování.

Toto „pětirozměrné“ pojetí svobody může sloužit jako měřítko pro rozhodování, která napomáhají, či brání v uskutečňování podmínek pro rozvoj svobody. A rozvoj svobody je zárukou rozvoje tvořivosti a aktivity lidí, skupin i společenství. Protože lepší růstový zdroj než rozvoj svobody ještě nebyl objeven. Se všemi riziky! Je nutné se učit všem těmto pěti součástem svobodného rozhodování (svobody), abychom byli schopni být svobodní. A, jak bylo řečeno, učení se svobodě a naplňování svobody je základní podmínkou pro rozvoj otevřené společnosti.

Zároveň platí, že takový proces učení se svobodě je nekončící proces. I tady platí, že jde o otevřenost vůči všem principům svobody stále znovu. Protože vždycky mají trochu odlišnou podobu.

3. Hlavní směry na cestě k otevřené společnosti, na cestě ke svobodě

Jaké cesty ke svobodě (cesty učení se svobodě) z tohoto chápání svobody vyplývají?

Především platí, že každý/každá si musí uvedené principy svobody aplikovat na svou situaci, podle sebe, podle srovnání s blízkými, podle zkušeností, vlastních sil a požadavků na něj/ni kladených a představ, které si utváří sám/sama. Nikdy nikdo nedosáhne v tomto směru dokonalosti. Stejně jako u otevřené společnosti platí, že svobodné rozhodování nelze beze zbytku naplnit. Protože by došlo k uzavření cest ke svobodě pro další rozhodování. Představa, že „jednou pro vždy“ bude svoboda, je falešná. Majitelé svobody nejsou! Když se za ně někdo vydává, ruší samotnou svobodu. (Je to jako u „Majitelů pravdy“ obecně. Zvláště pěkně je to vidět v politice, kdy je pro každého demagoga typické prohlašování, že „on ví jak na to“, a k tomu hned: nechte to na něm a nepleťte se mu do toho. A ještě víc u církví a náboženských společností: ti, co vědí, co Bůh chce, co znají „Boží pravdu“, obvykle hřeší pýchou.) Být si vědomi, že učení se svobodě je nekončící proces. A zároveň, že každá situace rozhodování vyžaduje naplnění všech principů svobody. V úplnosti a v rovnováze.

Konkretizace uvedených principů svobodného rozhodování je zdrojem pro hlavní směry cest k otevřené společnosti.

Jde o položení si prostých odpovědí na otázky vyplývající z principů svobody při jakémkoliv rozhodování týkajícím se svými důsledky veřejných aktivit.

- **Princip diferenciacie a bohatosti nabídek: *přispívá daný postup rozhodování a řešení k růstu množství a pestrosti nabídek v dané oblasti, pro ty, kterých se týká? Rozšiřuje možnosti pro upatnění lidí v dané oblasti, regionu, tématice? Nebo alespoň: nezmenšuje tyto možnosti? Nebrání v jejich rozšiřování?***

Klasický příklad je snaha o maximální formalizaci kritérií pro určitá nařízení. Čím víc se snažíme zpřesnit taková kritéria, vyčerpat jimi všechny možnosti, tím víc riskujeme, že znemožníme rozumný výkon dané aktivity. Nejmarkatnější je zkušenost z přísně hierarchicky řízených institucí, institucí na rozkaz. V armádě vždycky existovaly „řády“, které stanovovaly povinnosti vojáků. Popisovaly všechny situace, které v době vzniku „řádů“ byly známé. Byly tak podrobné a často tak za skutečnou situaci, že je vlastně nešlo naplňovat. Všichni to věděli, ale přesto se na „řády“ v mnoha situacích odvolávali. Naplňování řádů někteří vojáci dokonce považovali za základ armádních povinností. A když došlo k situacím mimo řády, nebyli schopni se orientovat.

Najít rovnováhu mezi rozvojem možností, rozvojem a diferenciací nabídek na jedné straně a platnými a respektovanými pravidly je obtížné. Ale to neznamená, že nemožné. Toto téma je nezbytné vyřešit vždy při rozhodování.

- **Princip nekončícího vzdělávání: *přispívá daný postup rozhodování a řešení k prohlubování vzdělanosti ve smyslu rozvoje schopností, dovedností a ochoty k rozvoji svobody těch, kterých se týká a pro něž je zamýšlen? Ale také: budou ti, k nimž se dané rozhodování vztahuje, schopni pochopit o co v něm fakticky jde? Nebo je potřeba je na to připravovat? Týká se to všech, kteří s výsledky daného rozhodování budou pracovat? Víme jak a kam je možné v tomto směru při rozhodování dojít? Do jaké míry je potřeba připravit situaci pro to, aby dané rozhodnutí bylo srozumitelné a blízké pro ty, kterých se týká?***

Tato součást naplňování svobodných rozhodovacích procesů je zásadní nejen pro rozvoj vzdělanosti ve společnosti (proto také jde na prvním místě o téma, které představuje základní výzvu pro celý systém školství), ale také pro možnost komunikace mezi těmi, kdo tvoří a kdo přijímají daná rozhodnutí. Podstatné tu také je, že bez porozumění není možné přijetí daného rozhodnutí. Ale není bohužel automatické, že porozumění vede k ochotě přijmout dané rozhodnutí. Motivace těch, k nimž rozhodnutí míří, má svá pravidla a vychází z jejich potřeb a z jimi přijatých hodnot. Poznání při rozhodování by mělo tudíž zahrnout i poznání právě takových součástí života těch, k nimž rozhodování míří. Včetně časté diferenciacie a někdy i rozpornosti jejich potřeb a hodnot.

- **Princip rovnosti šancí: jsou daným postupem rozhodování a řešení posilovány podmínky pro růst rovnosti přístupu k šancím těch, kteří jsou objekty daného rozhodnutí? Nejsou tím naopak konzervovány sociální či další handicapy těch, k nimž se dané rozhodování vztahuje, či naopak posilovány výhodné pozice jiných? Ví se dost o faktických diferencích v možnostech přístupu k šancím v populaci, kam míří dané rozhodování?**

Je potřeba mít na paměti, že konzervování diferencí v přístupu k šancím prohlubuje sociální napětí ve společnosti a není jasné, kdy toto napětí vyústí nejprve v neochotu k jakékoliv spolupráci a následně ke střetům, až ke snahám o zrušení stávající situace. Zároveň je potřeba připomenout, že např. sociální distance v možnostech přístupu ke vzdělání jsou v této společnosti podstatné a dlouhodobé. Růst sociálního napětí a rozvoj deviací vycházející z této situace jsou viditelné. Platí to i o řadě dalších distancí ve společnosti – od genderu, až po regiony, od věkových diferencí, až po možnosti bydlení, od preferencí „našich“ společenství před „cizími“ (od rodáků, přes členy nejrůznějších organizací a společenství a lobby, až po příslušníky stavu, třeba i úřednického, o vztahy k jiným etnikům) atd. atd. Často jsou veřejná rozhodování přímo zaměřena na zmírňování těchto diferencí. Soustředění se na formální aspekty a náležitosti je však možná největší překážkou věcného řešení. I tady hrozí nebezpečí vycházející z nedostatečného naučení se svobodě těch, kteří spolurozhodují, nebo i připravují podklady pro rozhodování.

- **Princip odpovědnosti: je druh rozhodování a řešení posilou pro růst odpovědnosti aktérů za své skutky? Jsou si aspoň někteří z těch, kteří připravují taková rozhodnutí, vědomi, že mají za ně spoluodpovědnost? A že odpovědnost znamená také skládání účtů ze své činnosti? A jsou v rámci rozhodování patrná kritéria, která vedou k vědomí spoluodpovědnosti aktérů? A jsou taková kritéria promítnuta například i do hodnocení těch, kteří rozhodují?**

Převzetí odpovědnosti za své skutky je snad nejvíce vzdáleno obecným představám o tom, co to je svoboda. Mediální mágové, kteří s přehledem prezentují seriály, kde je v každém díle aspoň pětkrát vypit nějaký alkohol a nejméně jednou dojde k narušení manželské či partnerské věrnosti ve jménu erotického vyžití, jistě ani v nejmenším necítí odpovědnost za obecný pokles morálních pravidel ve společnosti a trvalý nárůst alkoholizmu. Podobně reklamní agenti, když nabízejí hodnoty, které s odpovědností nemají pranic společného. Ještě složitější je aktivita těch, kteří spolurozhodují ve veřejné sféře. Jak často je slyšet od samotných pracovníků nějakého centrálního úřadu, že ten jejich šéf je... (Doplňte podle Vašeho obvyklého slovníku.) Když jsem se jednou jistého ředitele odboru jistého ministerstva zeptal, proč tedy pod ním slouží, když ho považuje za...? Udiveně se na mně podíval a odpověděl: za něj já přece nemohu! Když jsem opáčil, že tak jak tak za práci svého šéfa

přejímá spoluodpovědnost, jeho odpověď byla stejná, jako u členů KSČ třeba v sedmdesátých letech minulého století v této zemi: kdybych tam nebyl já, tak tam bude možná nějaký darebák. (A nepochybně tím nemyslel: „ještě větší darebák než já“ ...) Opravdu lze tímto způsobem prezentovat spoluodpovědnost za rozhodování?

Odpovědnost za vlastní skutky je nejen součástí svobody, ale také znakem dospělosti.

Znakem sebereflexe a schopnosti případné změny sebe sama směrem ke svobodné existenci.

To, že to většina institucí nerespektuje, je proti nim.

- **Princip solidarity: rostou daným rozhodováním a řešením podmínky pro možnost uplatnění svobody pro další aktéry? Čili – jsou prostřednictvím daného rozhodování rozšiřovány počty a diferenciací šancí v určitém společenství či prostředí? Roste tímto rozhodováním respekt vůči odlišným a odlišnostem?**

Vracíme se k prvnímu kroku učení se a naplňování svobody, k rozšiřování možností pro výběr a pro uplatnění aktérů tohoto rozhodování. Sami jsme svým rozhodnutím jednu či více šancí ubrali, musíme je vrátit, abychom neomezovali prostor pro svobodné rozhodování pro další situace a aktéry. Kruh podmínek pro svobodné rozhodování v dané situaci a prostředí se uzavírá. Jedna situace je ukončena, další mohou nastat. Myslet na tuto dimenzi svobody je vlastně velmi neobvyklé. Jakoby jedním rozhodnutím vše končilo. Jenže situace pokračují, skutečnost má procesní a komplexní podobu. A problémy k řešení a rozhodování také. Možnost nacházení a posilování otevřenosti a cest k ní jsou podmíněny rozvojem možností pro uplatnění. Solidarita s dalšími rozhodováními a jejich aktéry je podmínkou svobodného rozhodování. Učení se tomuto druhu solidarity je podmínkou učení se svobodě. Nárůst možností znamená samozřejmě také rozvoj šancí pro větší paletu odlišností. Bráníme se odlišnému (cizímu vůči tomu, na co jsme zvyklí) a vyžadujeme současně respekt k vlastní odlišnosti. Rozpor, který je téměř věčný. A stále je potřeba ho překonávat.

Otázky naplňující jednotlivé principy učení se svobodě během rozhodovacích procesů by měly být kladeny následně a v návaznosti. Platí, že negativní odpověď na kteroukoliv z nich v kterékoliv fázi rozhodování by měla mít za následek zastavení rozhodovacího procesu a další poznávání okolností a podmínek pro rozhodování ve všech pěti oblastech.

Znamená to mj., že zvláště pro významná rozhodnutí je potřeba počítat s dostatečným časem na jejich přípravu. A pro okamžitá rozhodování je potřeba mít dlouhý cvik (a připravené dobré korektivy) v tom, jak vložit, uchovat a rozvíjet principy svobody do vlastního života a rozhodování.

Samozřejmě, že uvedené otázky vyvolávají další. Ale to je vždycky.

Kromě promítání principů svobodného rozhodování do konkrétních kroků je pro specifikaci cest k otevřené společnosti nezbytné pamatovat ještě na další zásadu. Zdá se, že je samozřejmá, ale obvykle se na ni zapomíná. Jde totiž o instalaci postupů, které v dosavadní rozhodovací praxi nebývají zdaleka vždy respektovány. Zvláště v souvislostech převažujícího ekonomického vidění světa, které se v naší společnosti tak rozšířilo. Respekt k penězům jako nástroji k dosahování určitých nepeněžních cílů je velmi řídký. Při tom právě přehnaně ekonomicky viděný svět je zdrojem mnoha narušení procesu svobodného rozhodování.

Onen základní cíl (nepeněžní, ale často i s výraznými i peněžními výnosy) znamená vždy a za všech okolností obracet pozornost k převaze přístupů ve prospěch posilování lidskosti. **Humanizace přístupů a cílů je princip, který dává obsah všem ostatním principům svobody.**

Dosud byla řeč o nástrojích a postupech, které mají za následek podstatné aktivity a skutky. (Znovu připomínáme starou Hegelovu zásadu, že cíl je souhrnem prostředků k jeho dosažení. Slavnější „účel světlí prostředky“ je falešné a zničující pravidlo.) Je však možné také rovnou připomenout základní obsah, o který v rozhodování ve veřejném (či spíše: lidském) prostoru jde. A tím je **humanizace jako konečné kritérium každého rozhodování.**

Teprve když konkrétní návrhy ob stojí jako zdroje posilování podmínek pro učení se svobodě a pro lidštější život, teprve pak se mohou stát součástí jakéhokoliv rozhodování či programu. *Ta jednoduchá otázka: „prospívá to ke zlidštění našeho života?“ by měla být příznivě zodpovězena před každým rozhodnutím, před každým veřejným výrokem a především před každým útokem na kohokoliv... A když nenabízí daný postup či programový záměr pozitivní odpověď na tuto otázku, neměl by být ani řečen, a už vůbec ne uskutečňován či prosazován.*

Často jde o prolínání obou druhů podmínek učení se svobodě. Ale na onu humanistickou dimenzi se zapomíná snad stále častěji. Má to přímý vztah k obecnému poklesu zájmu o faktické obsahy rozhodování a řešení vůbec. Realizace rozhodování jako „odškrtnutí úkolu“ bez vztahu k tomu, o co ve skutečnosti jde, je bohužel velmi častá.

Při tom teprve právě humanisticky posilující zaměření rozhodování mu dává možnost, aby bylo svobodným. A jako takové pomáhá na cestě k otevřené společnosti.

V konkrétní podobě jde obvykle o souvislost s kultivací, zlepšováním kvality života a přírody, o podporu rozvoje možností a tvořivosti těch, kterých se rozhodování týká.

Příklad za všechny: počítá připravované rozhodování s tím, aby ti, k nimž rozhodnutí míří, se podíleli na realizaci a dokonce, aby tak činili rádi? Aby je to obohacovalo jako lidské bytosti? Aby je rozvíjelo? Aby prostřednictvím tohoto rozhodnutí lépe porozuměli vlastní odpovědnosti, vzdělanosti, aktivitě a respektu k ostatním? Nejlépe je to vidět na vzdělávání: je součástí vzdělávání skutečnost, aby se oni

vzdělávání učili rádi? Aby je učení těšilo a rozvíjelo jako osobnosti, nejen jako ty, kteří umí víc dovedností a mají víc znalostí?

Podobné otázky a hledání skutečných humanizujících obsahů jsou nutné vždy – při každém rozhodovacím procesu. Najít je lze, ale i to dá práci, protože se pohybujeme vlastně v symbolech a stereotypech myšlení i vidění světa. Ono slavné „peníze jsou důležité až na prvním místě“ je jeden z těch nesilnějších bludů.

V tomto složitém procesu je důležitá také váha a význam vzorů.

Nejbližšími vzory jsou lidé ve vedoucích funkcích. Tuší vůbec, že jsou svým chováním a postupem možným vzorem pro své spolupracovníky, podřízené a ovšem také pro členy rodiny? Stejně blízké – ale mnohem méně ovlivnitelné – jsou mediální vzory. To, že je nejjednodušší pro většinu lidí podobat se právě takovým mediálním vzorům, znamená, že to bude také jejich nejčastější způsob chování a sociálního učení.

Samostatné, avšak osamělé hledání prostoru pro učení se svobodě, je obvykle odsouzeno k neúspěchu. To, co je nutné pro přecejen usnadnění těžké cesty ke svobodě je soustavně hledat spojení. Jde vlastně o rozpoznání příznivých osob, které v sobě nesou zárodky svobody. Každý je má, ale ne každý je ochoten s nimi pracovat a spolupracovat na nich. Když jde o spor, pak je nutné taková malá seskupení lidí blízkých nalézt na obou stranách sporu. Když se domluví mezi sebou (jak ti blízcí z jedné strany sporu, tak ti blízcí si sobě navzájem ze strany druhé), lze spor řešit. Promyšlené a moudré užívání principů svobody vylučuje podrazy. Takže jejich prostřednictvím je možné i posilovat vzájemnou důvěru – nezbytnou podmínku pro pozitivní řešení. To platí vlastně pro každé rozhodování, zvláště při užívání moci.

Velký sociální myslitel R. Dahrendorf na otázku, jak se lze těmto procesům nejlépe učit odpovídá: prostřednictvím občanské společnosti. Prostřednictvím shromažďování a podporování a rozvíjení možností pro spontánní aktivitu občanů při naplňování jejich zájmů a jejich existování v obci, ve společnosti. Prostřednictvím těchto aktivit se sami občané nejlépe učí jak rozpoznávat svobodu, jak odpovídat za vlastní svobodná rozhodnutí, jak respektovat druhé. A často i přímo: jak druhým pomáhat. Zároveň svou činností upozorňují na rozsah a pestrost zájmů a potřeb a tudíž i na rozsah a pestrost šancí, které je nutné podporovat. A na schopnost rozpoznat takové příležitosti. Občanská společnost je skvělé tréninkové hřiště a zároveň zdroj pro učení se svobodě. I pro držitele mocenských pozic.

Tato metodika je koncipována jako zdroj pro hledání přístupů, zamyšlení a sebereflexí v procesech ovlivňujících rozhodování ve veřejných a sociálních otázkách. Míří především k pracovníkům institucí, které se takovým rozhodováním zabývají. Míří k nim jako k osobnostem, které berou svou práci a odpovědnost za ni vážně. Nejde o návody. Jde o podněty k hledání vlastních cest.

Použitá literatura

- Berlin I., 1999. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor
- Bourdieu P., Passeron J.-C., 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage
- Böckenförde E.-W., 1976. *Staat, Gesellschaft, Freiheit*. Frankfurt: Suhrkamp
- Dahrendorf R., 1991. *Úvahy o revoluci v Evropě*. Praha: ELK
- Dahrendorf R., 1994. Svoboda a sociální vazby. Poznámky ke struktuře argumentace. In Michalski K. a další. *Liberální společnost*. Praha: Filosofia, str. 9 – 16
- Dlouhodobá vize resortu práce a sociálních věcí pro oblast sociálního začleňování*. Praha: MPSV 2012
- Eisenstadt S., N., 1964. *From Generation to Generation*. (Age Groups and Social Structure) New York: The Free Press
- Erikson E.H., 2002. *Dětství a společnost*. Praha: Argo
- Frankl V., 2006. *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta
- Keller J., 2013. *Posvícení bezdomovců*. Praha: Slon
- Musil J., 2009. Politické ideologie. In: Prudký L. (Ed.) *Studie o hodnotách*. Praha: Čeněk, str. 141 – 178
- Petrusek M., 2006. *Společnosti pozdní doby*. Praha: Slon
- Popper K., R., 1994. *Otevřená společnost a její nepřátelé I, II*. Praha: ISE
- Prudký L. a kol., 2009. *Inventura hodnot*. Praha: Academia
- Prudký L., 2014. *Rozvoj osobnosti vysokoškoláků jako součást kvality výuky (Témata a otázky k pojetí vysokoškolského studia jako učení se svobodě)*. Brno: CDK
- Říčan P., 2004. *Cesta životem*. Praha: Portál
- Shils E., 1995. Občanský étos a občanská společnost. In: Banfield E., C., *Občanské ctnosti*. Praha: Victoria Publishing, str. 9 - 20
- Smékal V., 2002. *Pozvání do psychologie osobnosti*. Brno: Barrister & Prinsipal
- Sokol J., 2003. *Filozofická antropologie. Člověk jako osoba*. Praha: Portál
- Soros G., 1991. *Směnka na demokracii*. Praha: ELK
- Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*. Úřad vlády ČR. Praha 2014
- Strmiska Z. 1996. Hodnota. In *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, str. 375 - 377
- Šafařík J., 1969. *Člověk ve věku stroje*. Liberec: Severočeské nakladatelství
- Zbořil B., 1947. *Poznání, hodnocení a tvoření norem*. Ostrava: O. Hlavický